

Отримано: 14.01.2025

Прорецензовано: 27.01.2025

Прийнято до друку: 05.02.2025

e-mail: desyatnychuk@ukr.net

DOI: 10.25264/2409-6806-2025-36-121-128

Десятничук І. Томаш Масарик і питання чесько-німецького порозуміння в першій половині 90-х рр. XIX ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2025. Вип. 36. С. 121–128.

УДК 94:327(437+430)«189»

Ігор Десятничук

ТОМАШ МАСАРИК І ПИТАННЯ ЧЕСЬКО-НІМЕЦЬКОГО ПОРОЗУМІННЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 90-Х РР. XIX СТ.

У статті проаналізовано еволюцію поглядів Томаша Масарика щодо проблеми чесько-німецького врегулювання в першій половині 90-х рр. XIX ст. З'ясовано політичні погляди національного діяча під час його першої парламентської каденції. Висвітлено джерела формування Масариком нової ідеології чеського національного руху.

Ключові слова: «младочехи», чесько-німецьке порозуміння, Томаш Масарик, чеське державне право, автономізм.

Ihor Desyatnychuk

THOMAS MASARYK AND THE QUESTION OF CZECH-GERMAN UNDERSTANDING IN THE FIRST HALF OF THE 90S OF THE 19TH CENTURY

The article has analyzed the evolution of Tomas Masaryk's views on the problem of Czech-German settlement in the first half of the 90s of the 19th century. The beginning is highlighted of the scientist's socio-political activity. The principles of political realism presented by T. Masaryk and his criticism of the traditional policy of the Old Czech party are analyzed. At the same time, T. Masaryk's desire for a peaceful settlement of Czech-German contradictions and his criticism of the nationalist rhetoric of the Young Czechs are highlighted. The political views of the national figure during his first parliamentary term are clarified. Special attention is paid to Masaryk's understanding of the concept of Czech state law, which was combined with his adherence to the ideology of Austro-Slavism. This resulted in the politician's defense of the principle of territorial autonomy, according to which the Czech crown lands were united into one administrative unit, and the Czech autonomy formed in this way would be a common state for all the peoples inhabiting it. The article describes T. Masaryk's position on the settlement of the «Czech question» in the context of the need for democratization and reform of the Habsburg empire on liberal principles.

The reasons for the evolution of T. Masaryk's political position towards greater criticism of government policy and the anti-Slavic position of Austrian liberals are clarified. The sources of T. Masaryk's formation of a new ideology of the Czech national movement, which was based on the scientist's own philosophy of Czech history, are highlighted. Within its framework, T. Masaryk rejected the dominant opinion of contemporaries about Czech history as a constant struggle between Czechs and Germans. The political ideal is emphasized of T. Masaryk at this time remained autonomy, as the realization of the humanistic ideal with its components: national freedom, national equality, education, foresight and objectivity towards other peoples as a prerequisite for the development of all nations within the Austrian state.

Keywords: «Young Czechs», Czech-German understanding, Tomasz Masaryk, Czech state law, autonomism.

Ключову роль Т.Масарика в політичному і духовному розвитку чеської нації, зокрема під час його діяльності в Австро-Угорській монархії, усвідомлювали вже його сучасники. Так, Е. Бенеш слушно зауважив, що Т. Масарик «довів до кінця справу інтелектуального, духовного і культурного відродження нашого народу», «був нашим останнім діячем національного, духовного і морального відродження» [1, с. 633]. Різні аспекти його довголітньої політичної діяльності висвітлили С. Віднянський, Е. Задорожнюк, М. Нагорняк, Р. Постоловський, В. Доубек, Я. Гербен, Ю. Кржіжек, М. Кучера, М. Неудорфлова, Я. Опат, Ї. Пернес [2, 3, 7, 10, 12, 14, 18, 19, 21, 23, 24]. Серед іншого, ці дослідники відзначали й важливий внесок Т. Масарика у чесько-німецьке порозуміння на різних

етапах його політичної кар'єри. Водночас, меншу увагу приділено еволюції уявлень Т. Масарика щодо можливих шляхів чесько-німецького врегулювання у 90-х рр. XIX ст.

Суспільно-політична діяльність Т. Масарика в Чехії розпочалася в умовах, коли австрійський уряд Е. Таафе, прагнучи підтримки чехів, пішов на окремі поступки в національному питанні. У 1880 р. з'явилися перші мовні декрети для Чехії, що пропонували політичним, адміністративним та судовим органам в кожному випадку використовувати мову, якою до них звернулися мешканці краю. Нове виборче право стосовно чеського земського сейму уможливило чехам суттєву участь в курії великих землевласників та торгівельних палат. Це збільшило кількість чехів у земському сеймі [25, с. 14]. У 1882 р. Празький університет був розділений на дві самостійні інституції – чеську та німецьку. Як перший професор філософії, до чеського університету прибув Т. Масарик.

Першою з його багатьох важливих ініціатив, що вплинули на чеське суспільство, було заснування 1883 р. наукового часопису «Атенеум» (1883–1893 рр.). Згодом він висловився за створення національної академії наук, за переклад важливих творів чеською мовою; видання енциклопедичного словника, науково-популярних і фахових часописів, останніх також іноземними мовами; підвищення рівня дискусії не тільки в науці, але й у політиці; запровадження публічних лекцій фахівців для громадськості [5, с. 220]. Фактично, це були культурні кампанії з політичним підтекстом [11, с. 51].

Реалізація даних ініціатив піднесла рівень розвитку чеського національно-культурного життя. Дуже швидко така активність призвела до конфлікту між молодим поколінням просвітолюбів орієнтованих інтелектуалів-реалістів на чолі з професорами Й. Кайзлом та Т. Масариком й тодішніми політичними представниками чеського національного руху. Відкриття чеського університету було заслугою тих чеських депутатів, котрі відкинули політику бойкоту роботи віденського парламенту. Таку неефективну тактику Чеської національної партії («старочехів») на чолі з Ф. Л. Рігером Т. Масарик критикував, вважаючи, що політика має бути активною. У цьому конфлікті поколінь реалісти виступили не лише проти консерватизму старочехів, а й національного провінціалізму Чеської національної партії вільномислячих («младочехів»), що проявилось у знаменитій дискусії щодо чеських рукописів [17, с. 232]. Т. Масарик та його однодумці критикували націоналізм, оскільки скептично ставилися до державно-правового радикалізму та майбутнє нації поєднували із Австрією. Т. Масарик виступав у пресі як чеський патріот і водночас як лояльний громадянин Австро-Угорщини [15, с. 10].

Водночас в умовах, коли прагнення Т. Масарика створити класичну центристську партію, яка б уникала як екстремального радикалізму так і консерватизму, наштовхувалося на брак масової підтримки та фінансів, його бажання впливати на політичне життя могло бути задоволене лише через союз із старочехами або младочехами. Передусім цей вибір зумовлювався уявленнями Т. Масарика про необхідність та шляхи чесько-німецького примирення. Наприкінці 1880-х рр. він погоджувався з невідкладністю потреби розв'язання національного питання на чеських землях мирним шляхом, який би поєднав повагу до чеського історичного державного права та прагнення уряду й корони. Питання чесько-німецького врегулювання не було єдиним чи найважливішим питанням чеської політики в Австрії та все ж належало до питань першочергових [26, с. 55]. Разом із радикально націоналістичними младочехами неможливо було сподіватися у найближчий час на перемовини з чеськими німцями щодо принципів примирення. Водночас старочехи, будучи частиною проурядової парламентської більшості, вважали це своїм першочерговим завданням та бачили у цьому своє політичне майбутнє. Згідно із Т. Масариком, реалісти повинні були відіграти вирішальну роль у протистоянні чеських партій й, за умови ворожого ставлення чеської громадської думки до угоди з німцями, схилити шальки терезів на користь такої угоди, працюючи для заспокоєння ситуації. Проте остаточні переговори про об'єднання зі старочехами були відкладені до літа 1890 р. [19, с. 13].

Провал чесько-німецьких переговорів про національний компроміс («Пунктуації» 1890 р.), що був відкинтий чеським земським сеймом, призвів до стрімкого падіння впливу старочехів. Наслідком став різкий політичний поворот реалістів, що розпочали переговори з младочеськими радикалами. Наприкінці 1890 р. реалісти як окрема фракція приєдналися до партії младочехів. У цей час у ній запанував радикальний націоналізм, що проявлявся у національній, політичній, культурній, економічній, соціальній та державно-правовій сферах. З погляду младочехів, чеський політик повинен був керуватися лише чеськими національними інтересами. Оскільки чехи є більшістю на своїх територіях, а разом із іншими слов'янами – більшістю у Ціслейтанії, вони, як домінуюча група, не

мають потреби домовлятися, а лише вимагати. Чеський народ дозрів до того, аби реалізувати своє державне право у повному обсязі й отримати в монархії державну самобутність [19, с. 15].

З радикальними положеннями націоналізму реалісти висловлювали незгоду. Т. Масарик прагнув поступово опанувати партію зсередини, нехай і ціною виключення радикалів. Перетворення великої чеської партії на центристську мало стати запорукою впливу чеської політики у Відні та мало примушувати уряди до необхідних чехам поступок. Зокрема, у передвиборчій кампанії у південній Чехії в 1891 р. Т. Масарик продовжував закликати до чесько-німецького примирення в землях «Корони Св. Вацлава» [16, с. 37-38].

Проте ідеологію младочехів Т. Масарик також мусив враховувати і, в першу чергу, це стосувалося принципу державного історичного права. Історичне право Т. Масарик розумів у монархічному ключі, як принцип лояльності цісарю. Історичне право поставало як наднаціональний принцип, спільний для чехів та демократичних німців. За Т. Масариком чехи наполягають на історичному державному праві, як праві політичному й такому, що забезпечує економічне самоуправління.

Чеська держава уявлялася як спільна держава усіх народів, які її населяють. Реалісти оприлюднили партійну програму, яка пропонувала об'єднання колишніх коронних земель до територіальних утворень із самостійною законодавчою правочинністю. Зокрема, Чехія, Моравія та Сілезія, населені чехами, німцями та поляками, оцінювалися як історична, економічна та культурна цілісність. Отже, передбачалося їх об'єднання до єдиної адміністративної одиниці із спільним законодавством та управлінням. Програма однозначно відкидала принцип національної автономії на користь територіальної [13, с. 118]. Напередодні виборів політична програма реалістів була прийнята як офіційна партією младочехів [21, с. 32].

Рішення реалістів про об'єднання з младочехами виявилось вірним, оскільки останні у 1891 р. виграли вибори до парламенту та стали найбільшою чеською партією, в якій реалісти грали на послаблення її радикального крила й готували підґрунтя для майбутнього чесько-німецького примирення.

Т. Масарик був переконаний, що з парламентської трибуни зможе переконати більшість австро-німецьких депутатів у необхідності підтримки реформ з демократизації, включно із федералізацією імперії та загальним виборчим правом. Він вважав абсурдом, що австрійські німці, які складали менше половини населення в імперії та третину на землях Чеської корони, мали політично та економічно привілейоване становище за рахунок усіх інших, а також вважав, що багатонаціональний склад імперії необхідно відобразити й у політичній системі. На початку 1890-х рр. Т. Масарик фактично заклав ідеологічну основу можливості мирного вирішення чеського питання та рівноправного положення чехів у межах монархії, а примирення чехів та німців вважав власним важливим завданням. Політик був переконаний, що єдиним шляхом до цього є послідовне втілення демократичних принципів, що спираються на мораль, культуру, толерантність, ідеали гуманізму та свободи [20, с. 65].

У зв'язку із дебатами про бюджет 1893 р., Т. Масарик висловився про природню напругу між принципами централізму та автономізму. У контексті Австрії він вважав необхідним забезпечення рівноваги між обома принципами. Механізм державного централізму реалізується засобами комунікації, а модерний час передбачає посилення автономного самовизначення. Централізація заважала прискореному розвитку окремих народів імперії, оскільки ігнорувала відмінності у рівні їх розвитку. Не зважаючи на великі податки, уряд не надавав окремим територіям достатньо фінансів для їх розвитку. Т. Масарик вірив, що децентралізація є також в інтересах збереження стабільності та конкурентоспроможності усієї імперії.

Навіть якщо Т. Масарик захищав територіальний принцип автономії, все ж в окремих випадках він відхилявся від панівного поняття державно-правового федералізму, наголошуючи на національному (етнічному) автономізмі. Автономію Т. Масарик вважав найкращою розв'язкою усіх національних проблем в імперії, а національну автономію – головною передумовою національної рівноправності. Під рівноправністю він розумів абсолютно рівні права для усіх. Щодо постійних мовних суперечок, у яких звинувачував переважно австрійських німців, робив висновок, що держави ніколи не з'являються та не занепадають виключно на основі мовного критерію. На його погляд, чеська автономна держава повинна ґрунтуватися не на мові, а на праві та справедливості. Таким чином, сформульоване політичне поняття нації, Т. Масарик поєднував із соціально-економічною проблематикою [19, с. 23].

Т. Масарик усвідомлював, що більшість депутатів не розбиралися в економічних, соціальних, національних, освітніх чи правових аспектах проблеми. Проте він не розраховував, що більшість австро-німецьких депутатів відкинуть як інформацію про проблеми окремих народів та імперії загалом, так і пропозиції щодо їх розв'язання [21, с. 33]. Більшість представників чеських німців виступили за збереження привілеїв та принципу національної та громадянської нерівноправності. Т. Масарик пояснював консерватизм австрійських німців тим, що їх старша генерація, активна у політиці, вихована німецьким націоналізмом у вірі в цивілізаційну місію німців та неповноцінності слов'ян, яких необхідно онімечити. Сподівався на молоде покоління німців, більш відкритих до контактів із все більш демократичним світом, включно із західною філософською думкою [21, с. 34]. Своїм виборцям Т. Масарик часто повторював думку, що як тільки чеські німці усвідомлять усі економічні та адміністративні переваги федералізму, вони неодмінно підтримають принцип чеського державного права.

З весни 1892 р. головним аспектом парламентських виступів Т. Масарика стала критика політики уряду та необ'єктивних позицій німецьких депутатів, а також публіцистів стосовно слов'ян. У виступах у чеському сеймі та імперській раді восени 1892 р. спостерігається відмова Т. Масарика від попередніх політично-філософських уявлень. Він висвітлює недемократизм та несправедливість підходу німців щодо інших народів, критикує політичну філософію австрійських лібералів, що шанувала централізм, сильну державу та необхідність політичної переваги однієї нації. Поступово він зрозумів, що німці в Австрії та на чеських землях розглядають перехід до більш справедливої політичної та національної системи як власну загрозу і що вони не здатні позбутися системи, яка їм забезпечує привілеї за рахунок нерівноправної більшості. Свою позицію вони обґрунтовували філософськи та ідеологічно, вважаючи слов'ян загрозою єдності імперії. Німецькі ліберали в імперській раді підкреслювали, що реалізація чеського державного права знищила б імперію. Відтак Т. Масарик звинуватив австрійських німців у тому, що їм йдеться про збереження імперії лише доти, доки зберігаються їхні привілеї та панівне становище. В іншому випадку доля імперії їм байдужа. Він прагнув їх переконати, що стримування розвитку ненімецьких народів лише послаблює імперію загалом, а недемократичний вплив бісмаркської Німеччини вважав головною перешкодою федералізації Австрії [21, с. 38]. Також Т. Масарик відкидав переконання, що німці та угорці були в імперії інтегруючою та державотворчою силою, а усі інші народи силою дезінтегруючою. На основі демократичної орієнтації політик вимагав аби австрійська держава модернізувалася демократичними засобами та орієнтувалася головним чином на розв'язання внутрішніх проблем, в тому числі й «чеського питання», яке стало провідною темою в імперській раді у 1892 р. Не відкидаючи чеського державного права, Т. Масарик наголошує на природному праві народів на самостійне існування.

Навіть якщо Т. Масарик виступав критично щодо уряду з аргументами, які захищали вимоги федералізації та демократизації – зокрема загальне виборче право, необхідність відкриття чеського університету, припинення насильницького онімечення чехів у прикордонних районах, принцип рівноправності націй – тональність його виступів була поміркованою. Цю поміркованість часто критикували та відкидали окремі чеські організації та преса [21, с. 35].

Младочехи остаточно втратили віру у можливість реального порозуміння з німцями на чеських землях. Проте у виступах Т. Масарика сподівання на це у майбутньому зберігалися. Його ставлення до урядової політики централізму залишалося безкомпромісно критичним, проте він відкидав також політичний радикалізм чеської молодшої інтелігенції, що давав привід владі придушити разом із його проявами й нерадикальні зусилля, спрямовані на розвиток громадськості. Непримиренність младочехів щодо німців була однією з головних причин незгоди реалістів у перший рік парламентської роботи. Т. Масарик вірив, що національного примирення неможливо досягнути інакше ніж постійним взаємним врівноваженням, крок за кроком та випадок за випадком на основі тристоронньої вигоди. Чехи – німці – уряд: ті складові компромісу реалістів, які відкидалися радикальними младочехами. Суперечки між чеськими політиками йшли з питань наскільки можна йти на поступки Відню та німцям, чим має Чеська корона поступитися на користь імперії і як владнати відносини на чеських землях, аби чеська нація мала забезпечену перевагу, а німці рівноправне, вільне становище. Дискусії про це були змістом усіх чесько-німецьких перемовин, в ході яких позиції обох сторін остаточно усталилися як непримиренні. Ця непримиренність впливала з відмінного ставлення до Німеччини. З часів наполеонівських військ чеські та австрійські німці відчували спільність із усіма німцями

в спільній німецькій нації. Для чехів завжди важливим було австрійське розуміння німецькості [19, с. 19].

Відкидання урядом та більшістю депутатів політики демократизації призвело до встановлення восени 1893 р. надзвичайного стану в Празі та навколишніх територіях чим уряд прагнув припинити відносно інтенсивну політичну активність чеської громадськості. У цих умовах Т. Масарик зрозумів марність компетентного висвітлення та аналізу стану в імперії з використанням статистики та підходів, які межували з наукою. Усе це викликало певне розчарування Т. Масарика в політиці, що вилилось у відмову від депутатського мандату восени 1893 р. [21, с. 36].

Наприкінці жовтня 1893 р. учений заснував новий суспільно-політичний часопис «Наша доба». Він інтенсивно займається чеською історією, прагнучи знайти у ній ідеали, що допоможуть із демократизацією суспільства. Визначення найбільш важливих й характерних елементів чеської політичної й культурної історії обумовлювалося необхідністю їх включення до сучасної «національної програми». Ці пошуки повинні були допомогти у реформуванні чеської політики, чітко окресливши національні прагнення. Свою філософію чеської історії Т. Масарик розробив у 1895–1900 рр. у працях «Чеське питання. Зусилля і сподівання національного відродження», «Наша нинішня криза. Падіння старочеської партії та початки нових напрямків», «Ян Гус. Наше відродження і наша демократія» [5, с. 223]. Найбільш яскраво, системно й науково аргументовано свої погляди з цієї теми викладені Т. Масариком у перших двох працях. На початку аналізу Т. Масарик наголосив, що представляє «соціологічний аналіз» проблеми, «систематизовану політичну теорію», якої так не вистачало в сучасному чеському політичному житті [9, с. 170].

Змістом та сенсом чеської історії Т. Масарик уважав боротьбу за ідею гуманізму. Він шукав джерела політичного натхнення в ідеях Я. Гуса та «чеських братів», у їх настановах на вільне самоврядування суспільства, намагався поєднати ці національні цінності з концепцією сучасної демократії [3, с. 152]. Виходячи з реалій кінця XIX ст., учений пов'язував вирішення чеського національного питання з соціальним. Боротьбу за самостійність свого народу він обґрунтував, виходячи зі своєї філософії людини, а також національної рівноправності малих народів із перспективою їх державної емансипації [4, с. 44].

Т. Масарик критично інтерпретував інтелектуальний спадок Ф. Палацького. Зокрема, опонував тезі про постійне зіткнення і боротьбу чехів та німців, як основну вісь чеської історії. Ще у 1888 р. в статті «Слов'янське західне питання» написав, що не є правдою буцімто німці всюди й постійно виступали проти слов'ян. На переконання Т. Масарика, історія чеського народу вела до протилежного висновку. У «Чеському питанні» 1895 р. він зазначив, що було б доленосною помилкою сприймати чеську історію як постійну боротьбу проти німців. Т. Масарик постійно виступав проти політизації питання своїми сучасниками та постулював щодо німців потребу в активній та позитивній політиці. У 1896 р. він заявив, що стосовно німців стоїть не на національній, а на гуманістичній платформі [22, с. 58].

І хоча масариківське бачення історії, психології та культури чехів не завжди відповідали їх дійсним традиціям, національному характеру і тій самій історичній істині, яку вчений так гаряче захищав, втім воно вписувалося в близьку чеській інтелігенції концепцію ідентичності чехів не просто як «малого народу», але й самостійного, вірного традиціям демократії, гуманізму і християнського братства.

Нова політична програма Т. Масарика була сформована на основі опозиції лібералам, з одного боку, і панславістам – з іншого, ідеології яких він вважав застарілими і такими, що не відповідають чеській ситуації та є політично безплідними. Заперечуючи будь-який радикалізм, у тому числі й національний, він залишався на позиції австрославізму. У дусі цієї ідеології Т. Масарик негативно оцінював політичну реформу монархії 1867 р. і виступав за демократизацію та соціальну трансформацію Австро-Угорщини. Йшлося про створення сучасної, процвітаючої гуманної демократії всередині держави, відкритої зовнішньому світу, в межах якої «кожна мала нація могла б повністю розвинути свою культурну самобутність» [15, с. 14]. Питання державної незалежності Чехії Т. Масарик у той час не ставив. В уявленнях політичних мислителів XIX ст. у чисельно малої нації зі складним географічним розташуванням і різним етнічним складом населення не було шансів створити сильну життєздатну державу [6, с. 137]. Чеське питання мало бути розв'язане в контексті проблеми малих націй. Як й інші бездержавні нації монархії Габсбургів, чехи мали отримати автономію. Розв'язання національного питання означало для Т. Масарика реалізацію гуманістичного ідеалу з його складовими

частинами: національною свободою, національною рівноправністю, освітою, далекоглядністю та об'єктивністю щодо інших народів, як передумови розвитку націй у складі Австрійської держави [8, с. 653]. Більше того, критикуючи безплідний державно-правовий радикалізм, фактично Масарик повторював тезу Ф.Палацького про те, що чеська нація не може ще бути політично самостійною, якщо не станеться політичного потрясіння в Європі й краху монархії. З огляду на ізоляцію чехів у монархії та відсутність обов'язкових факторів державності, він вважав нереальним перспективу швидкої державності в середині Австрії, а самостійність не вважав оптимальним рішенням, адже останню не можливо буде втримати й вона не врятує нації. Програмному максималізму у душі «все або нічого» закидав демобілізуєчу схильність до пасивності та надмірні сподівання на допомогу зовні. Зі схожих причин відкидав як традиційні слов'янсько-русофільські тенденції, так і історичне державне право. Натомість Т. Масарик виступав з автономістською національною програмою, яку вважав більш реальною та плідною для суспільного розвитку. Негативістському радикалізму протиставляв позитивну політику, засновану на конструктивності малих кроків, подібно до польської органічної праці (неполітична активність) [17, с. 251].

Врегулювання відносин із чеськими німцями було найбільш проблематичною складовою нової позитивістської позиції. Незавершеність будівлі національної державності, невиразна та «дозована» адміністративна національна автономія постійно фруструвала націю, що міцнішала, оскільки не задовольняла її престиж та національні потреби, серед яких національна територія та мова стояли не першому плані [17, с. 255]. Орієнтація на історію, дискусії зі студентами, участь у розвитку чеського жіночого руху відображали розчарування Т. Масарика у можливостях здійснити потрібні реформи у співпраці з німцями через їх недемократичні та екстремально націоналістичні погляди. Вихід бачив у зосередженні на малих справах, що дозволило б зберігати позитивний розвиток та спиратися лише на власні сили [21, с. 42].

Таким чином, протягом першої половини 90-х рр. XIX ст. погляди Т. Масарика на чесько-німецькі відносини, монархію Габсбургів і майбутнє чеського народу еволюціонували. Від 1890 р. Т. Масарик прийняв концепцію державного права, проте ідею державно-правової самобутності в історичних кордонах він прагнув поєднувати з природнім правом, яке повинно було забезпечити самостійність нації на основі національної рівноправності. При цьому політик не бачив причин, чому реалізація цих принципів мала б суперечити досягненню національного примирення на чеських землях. Т. Масарик мав ілюзію щодо доброї волі Відня та австро-німецької ліберальної політики. Він вірив у можливість примирення та співпраці між чехами та німцями, проте поступово розчаровувався у бажанні останніх утвердити рівноправні відносини. За таких умов концепція федералізму була не здійсненою. Т. Масарик недооцінив цього й прийде до такої думки лише наприкінці 1890-х рр. при підготовці програми власної політичної партії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бенеш Э. Жизненный путь и заветы Масарика. *Т.Г. Масарик: философия – социология – политика*. Москва, 2003. С. 632–646.
2. Віднянський С.В. Захисник малих народів у новій Європі. Томаш Гарріг Масарик. *Віднянський С.В., Мартинов А. Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу*. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2009. С. 41–70.
3. Задорожнюк Э.Г. Штрихи к портрету Томаша Гаррига Масарика. *Новая и новейшая история*. 2012. № 5. С. 151–163.
4. Котенко А.Л. Идея Центральной Европы Томаша Масарика. *Мастеріум*. 2007. Вип. 28. С. 43–49.
5. Кравчук О. Політична діяльність Т.Г. Масарика в Австро-Угорщині (1882–1914 рр.). *Міжнародні зв'язки України. Наукові пошуки і знахідки*. Вип. 22: Міжвідомчий збірник наукових праць. Київ, 2013. С. 217–237.
6. Малинова О.Ю. Либеральный национализм (середина XIX – начало XX века). Москва, 2000. 254 с.
7. Нагорняк М.М. Національно-державницька концепція Томаша Масарика: Монографія. Київ, 2009. 368 с.
8. Нагорняк М.М. Национальная идея и гуманистический идеал (за Т.Г. Масариком). *Держава і право. Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2008. Вип. 39. С. 652–655.
9. Постоловський Р.М. Інтерпретація Т.Г. Масариком чеських національних демократичних традицій як основи національної ідеології. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць*. Рівне, 2001. Вип. 2. С. 168–174.
10. Постоловський Р.М. Інтерпретація «чеського питання» Т.Г. Масариком як концепція політичної програми демократії. *Слов'янський вісник*. Рівне, 2009. Вип. 8. С. 83–87.
11. Doubek V. T.G. Masaryk a česká politická scéna v době Rakousko-Uherska. *Tomáš Garrigue Masaryk: dílo a odkaz pro naši dobu*. České Budějovice, 2006. S. 51–61.
12. Doubek V. T.G. Masaryk a česká slovanská politika 1882–1910. Praha, 1999. 200 s.

13. Hain R. Masaryk a státoprávní aspekty česko-německých vztahů. *Češi a Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka. Sborník z mezinárodní konference pořádané Masarykovým ústavem AV ČR dne 6. prosince 2002 v Praze*. Praha, 2004. S. 115-135.
14. Herben J. T.G. Masaryk. Život a dílo presidenta osvoboditele. URL: <http://www.infofila.cz/TGM/tgmsl.htm>.
15. Kohák E. Člověk Masaryk: Od myšlenky k činu. Jihlavská přednáška pro Masarykovu demokratickou akademii. *Listy*. Ročník XL, č. 5. 2010. S. 10–16.
16. Kovtun I. Masarykův triumf. Příběh konce velké války. Praha: Odeon, 1991. 542 s.
17. Křen J. Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918. Praha, 1990. 508 s.
18. Křížek J. T.G. Masaryk a česká politika. Politické vystoupení českých «realistů» v letech 1887–1893. Praha, 1959. 326 s.
19. Kučera M. Předpoklady krystalizace Masarykova pojetí národnostní a státoprávní otázky. *Češi a Němci v pojetí a politice T.G. Masaryka. Sborník z mezinárodní konference pořádané Masarykovým ústavem AV ČR dne 6. prosince 2002 v Praze*. Praha, 2004. S. 11–29.
20. Malínská J. Masarykův pohled na vztah Čechů a Němců v jeho článcích ve vídeňském tisku. *Češi a Němci v pojetí a politice T.G. Masaryka. Sborník z mezinárodní konference pořádané Masarykovým ústavem AV ČR dne 6. prosince 2002 v Praze*. Praha, 2004. S. 62–97.
21. Neudorfllová M.L. Přelom v Masarykově pohledu na postoje rakouských Němců k existenci Rakouska-Uherska začátkem 90. let 19. Století. *Češi a Němci v pojetí a politice T.G. Masaryka. Sborník z mezinárodní konference pořádané Masarykovým ústavem AV ČR dne 6. prosince 2002 v Praze*. Praha, 2004. S. 30–44.
22. Opat J. Češi, Rakušané, Němci a T.G. Masaryk. *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. S. 57-64.
23. Opat J. Průvodce životem a dílem T.G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes. Praha, 2003. 536 s.
24. Pernes J. Pod Habsburským orlem. České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. Století. Praha, 2001. 208 s.
25. Sládek M. Němci v Čechách. Německá menšina v Českých Zemích a Československu 1848-1949. Praha, 2002. 205 s.
26. Valenta J. Rozchod Němců s Čechy v českých zemích v roce 1918. *Češi a Němci: historická tabu*. Praha, 1995. S. 54-61.

References:

1. Benesh E. Zhiznenny put' i zavety Masarika. T.G. Masarik: filosofiya – sotsiologiya – politika. Moskva, 2003. S. 632–646.
2. Vidnianskyi S.V. Zakhysnyk malykh narodiv u novii Yevropi. Tomash Harrih Masaryk. Vidnianskyi S.V., Martynov A. Yu. Obiednana Yevropa: vid mrii do realnosti. Istorychni narysy pro batkiv-zasnovnykiv Yevropeiskoho Soiuzu. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv, 2009. C. 41–70.
3. Zadorozhnyuk E.G. Shtrikhi k portretu Tomasha Garriga Masarika. Novaya i noveyshaya istoriya. 2012. № 5. S. 151–163.
4. Kotenko A.L. Ideia Tsentralnoi Yevropy Tomasha Masaryka. Magisterium. 2007. Vyp. 28. S. 43-49.
5. Kravchuk O. Politychna diialnist T.H. Masaryka v Avstro-Uhorshchyni (1882-1914 rr.). Mizhnarodni zviazky Ukrainy. Naukovi poshuky i znakhidky. Vyp. 22: Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2013. S. 217–237.
6. Malinova O.Yu. Liberal'nyy natsionalizm (seredina XIX – nachalo XX veka). Moskva, 2000. 254 s.
7. Nahorniak M.M. Natsionalno-derzhavnytska kontseptsiiia Tomasha Masaryka: Monohrafiia. Kyiv, 2009. 368 s.
8. Nahorniak M.M. Natsionalna ideia i humanistychnyi ideal (za T.H. Masarykom). Derzhava i pravo. Zb. nauk. prats. Yurydychni i politychni nauky. Kyiv, 2008. Vyp. 39. S. 652–655.
9. Postolovskiy R.M. Interpretatsiia T.H. Masarykom cheskykh natsionalnykh demokratychnykh tradytsii yak osnovy natsionalnoi ideolohii. Aktualni problemy vitchyznanoi ta vsesvitnoi istorii: Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu: Zbirnyk naukovykh prats. Rivne, 2001. Vyp. 2. S. 168-174.
10. Postolovskiy R.M. Interpretatsiia «cheskoho pytannia» T.H. Masarykom yak kontseptsiiia politychnoi prohramy demokratii. Slovianskyi visnyk. Rivne, 2009. Vyp. 8. S. 83–87.
11. Doubek V. T.G. Masaryk a česká politická scéna v době Rakousko-Uherska. *Tomáš Garrigue Masaryk: dílo a odkaz pro naši dobu*. České Budějovice, 2006. S. 51–61.
12. Doubek V. T.G. Masaryk a česká slovanská politika 1882–1910. Praha, 1999. 200 s.
13. Hain R. Masaryk a státoprávní aspekty česko-německých vztahů. *Češi a Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka. Sborník z mezinárodní konference pořádané Masarykovým ústavem AV ČR dne 6. prosince 2002 v Praze*. Praha, 2004. S. 115-135.
14. Herben J. T.G. Masaryk. Život a dílo presidenta osvoboditele. URL: <http://www.infofila.cz/TGM/tgmsl.htm>.
15. Kohák E. Člověk Masaryk: Od myšlenky k činu. Jihlavská přednáška pro Masarykovu demokratickou akademii. *Listy*. Ročník XL, č. 5. 2010. S. 10–16.
16. Kovtun I. Masarykův triumf. Příběh konce velké války. Praha: Odeon, 1991. 542 s.
17. Křen J. Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918. Praha, 1990. 508 s.
18. Křížek J. T.G. Masaryk a česká politika. Politické vystoupení českých «realistů» v letech 1887–1893. Praha, 1959. 326 s.
19. Kučera M. Předpoklady krystalizace Masarykova pojetí národnostní a státoprávní otázky. *Češi a Němci v pojetí a politice T.G. Masaryka. Sborník z mezinárodní konference pořádané Masarykovým ústavem AV ČR dne 6. prosince 2002 v Praze*. Praha, 2004. S. 11–29.
20. Malínská J. Masarykův pohled na vztah Čechů a Němců v jeho článcích ve vídeňském tisku. *Češi a Němci v pojetí a politice T.G. Masaryka. Sborník z mezinárodní konference pořádané Masarykovým ústavem AV ČR dne 6. prosince 2002 v Praze*. Praha, 2004. S. 62–97.

-
21. Neudorfová M.L. Přelom v Masarykově pohledu na postoje rakouských Němců k existenci Rakouska-Uherska začátkem 90. let 19. Století. *Češi a Němci v pojetí a politice T.G. Masaryka. Sborník z mezinárodní konference pořádané Masarykovým ústavem AV ČR dne 6. prosince 2002 v Praze*. Praha, 2004. S. 30–44.
 22. Opat J. Češi, Rakušané, Němci a T.G.Masaryk. *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. S.57-64.
 23. Opat J. Průvodce životem a dílem T.G. Masaryka. *Česká otázka včera a dnes*. Praha, 2003. 536 s.
 24. Pernes J. Pod Habsburským orlem. České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. Století. Praha, 2001. 208 s.
 25. Sládek M. Němci v Čechách. Německá menšina v Českých Zemích a Československu 1848-1949. Praha, 2002. 205 s.
 26. Valenta J. Rozchod Němců s Čechy v českých zemích v roce 1918. *Češi a Němci: historická tabu*. Praha, 1995. S. 54-61.